

S překvapením jsem četl dále kapitolu o historii oboru („Dějiny bádání“): Nemohu uvěřit, že s výjimkou J. Dobrovského nestála žádná jiná osobnost z řad českých a slovenských archeologů na úrovni srovnatelné např. s H. Hildebrandem, J. Lubbockem či S. Müllerem. Je-li zmíněn G. Kossinna, pak neměl být v žádném případě vynechán alespoň L. Niederle, o jehož existenci by se čtenář vůbec nedověděl, nebýt úvodního citátu v předmluvě. Vůbec je podivné, že o osobnostech české, slovenské a slovanské národnosti vůbec se v textu většinou mlčí. Přitom přinos naší archeologie evropské vědě, v ohledu nejen faktografickém, není tak zanedbatelný, jak by z textu mohlo plynout; v zahraničí jsem alespoň slyšel mnohdy vysoce pozitivní hodnocení československé archeologie, a nešlo vždy jen o zdvořilostní projev ze strany hostitelů. Výběr českých, méně již slovenských archeologů v knize je navíc zkomplikován uvedením autorů převzatých textových obrázků, jejichž jména se automaticky ocitla v závěrečném rejstříku. Může vzniknout dojem, že 13 uvedených českých jmen představuje určitou reprezentaci oboru; tento dojem by byl samozřejmě mylný: mechanismus výběru ilustrací tu sehrál roli neobjektivního selektora, který může mít u mladé generace značné matoucí dopad. Stejně tak je tomu s výběrem autorů z dalších zemí Evropy.

K výběru literatury v závěru práce lze opět zaujmout různý postoj; i když si většina zasvěcených čtenářů jistě uvědomí problematičnost výběru a pod zorným úhlem potřeby uvést jen nejpréhlednější díla bude tolerovat prezentaci těch či oněch a absenci jiných děl, nelze se ubránit myšlence, že práce uváděné jako pramen případného dalšího zájmového studia jsou spíše ukázkou bibliografické brilance nežli reálnou a přístupnou studnicí poučení (kdo ze zájemců mimo specializované odborníky má možnost opatřit si většinu zahraničních citovaných děl?). Jsou tu navíc uváděny práce naprosto nesouměřitelné (velké edice, např. Die Anfänge des Neolithikums..., nebo Prähistorische Bronzefunde — poměrně krátké časopisecké studie) a další, které mají hodnotu jen pomyslnou (co si posluchač archeologie např. představí pod pojmem analytická archeografie?), zatímco jiné — a opět často z pera domácích autorů (jen namátkou: J. Jelínek, Velký obrazový atlas pravěkého člověka, Praha 1977; J. Dekan, Velká Morava. Doba a umění, Bratislava 1976; Z. Váňa, Objevy ve světě dávných Slovanů, Praha 1977) — tu chybějí.

Vzdor několika odlišným názorům na koncepci díla a desiderii či výhradám vůči použitému pramennému materiálu považují Nástin evropského pravěku za práci velmi prospěšnou a úspěšnou. Svoji roli ve výchově studentů jistě bude plnit dobře, zejména dostane-li se posluchačům v přednáškách ještě doplnění informací o dějinách pravěku ČSSR.

Vladimír Podborský

Dobrochna Jankowska: *Kultura pucharów lejkowatych na Pomorzu Środkowym. Grupa lupawska*. Uniwersytet Im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria archeologia Nr 17, Poznań 1980, 186 stran, 22 obrázků a 24 tabulek v textu, 4 tabulky za textem a německé resumé.

Monografie D. Jankowské je rozvržena do tří větších kapitol, v nichž se autorka pokouší o charakteristiku lupavské skupiny kultury nálevkovitých pohárů v rámci existence této kultury na Pomohí.

V první kapitole se autorka podrobně zabývá charakteristikou kultury nálevkovitých pohárů v oblasti severozápadní a severovýchodní Evropy. Stručně nastiňuje dějiny bádání v této oblasti a poukazuje na základní práce týkající se této problematiky. Druhá část kapitoly je věnována osídlení skupiny severní a východní kultury nálevkovitých pohárů, která má poměrně málo známých sídlišť. Tento stav pak ztěžuje rekonstrukci procesu osídlení nositelů kultury nálevkovitých pohárů na těchto územích. Na základě archeologických výzkumů jednotlivých sídlišť na celém území severní skupiny dochází D. Jankowska k těmto názorům: V zásadě se budovala sídliště sezónní a stálá, vlastní struktura sídlišť byla buď řadová, dvoufádová, anebo se domy stavěly kolem volného prostranství. Na základě výzkumů sídlišť se dá říci, že v jednotlivých osadách sídlilo na 300 osob v 50 domech. Autorka si dále všíká členění domu a též

hovoří o skutečnosti, že některá sídliště byla obehnaná plotem, za nímž se na noc ukrýval dobytek. Vlastní technika stavby domu byla různá; rovněž této problematice věnuje D. Jankowska náležitou pozornost. Poněkud složitější je situace u skupiny východní, kde stav archeologického poznání nám nedovoluje podrobně poznat problematiku osídlení; ale podobně jako u severní skupiny i zde existuje v zásadě dvojitý typ sídliště — sídla trvalá a sezónní. Autorka rovněž rozebírá jednotlivé poznatky o sídlištích této skupiny a polemizuje s názory S. Tabaczyrského, který zastával názor, že východní skupina lidu kultury nálevkovitých pohárů měla v oblasti výstavby sídliště nízkou úroveň. Svá sídla budovali nositelé východní skupiny především poblíž jezer, řek (sídlíště výšinná), ale též jsou známé osady v bažinatém terénu. Polští badatelé uvažují o tom, že osady východní skupiny byly nepočetné (čítaly pouze několik desítek osob), což ovšem není empiricky ověřeno. V této kapitole se autorka také zabývá pohřebním ritem jak u východní, tak i severní skupiny. Severní skupina má dva typy hrobů: jámový a nadzemní zbudovaný z balvanů. Nadzemní hroby z balvanů mají několik typů, které vymezil F. Schlette. D. Jankowska na základě studia těchto hrobů dochází k názoru, že jámové hroby sloužily k pohřbívání jednotlivců, kdežto v megalitických o bjekttech bylo pohřbíváno větší množství nebožtíků v různých obdobích a přísluší i k různým kulturám. Na území Skandinávie se dokonce setkáváme i s výstavbou svatyní (Tustrup). Též ve východní skupině jsou dva typy hrobů: plochý (jámový) a megalitického charakteru, jak je známe z Kujavska a z Pomoří. V obou oblastech mají hroby své specifické rysy. Průnik megalitických hrobů za řeku Odru datují polští badatelé do fáze wiorecké (W. Chmielewski) nebo na sklonek fáze A/B kultury nálevkovitých pohárů (K. Jażdżewski), ale průnik megalitické ideje rozšířili především nositelé kultury kulovitých amfor.

Nejobsáhlejší částí první kapitoly jsou pasáže věnované keramice. Autorka na základě makroskopického pozorování a s pomocí různých indexů stanovila jednotlivé keramické třídy jak u severní, tak i u východní skupiny. Všimá si především technologie, typologické stránky a výzdoby. Jednotlivé složky podrobně analyzuje a výsledky shrnuje do názorných tabulek. Zde je skryto velké úsilí D. Jankowské, která tak do detailů provedla rozbor nejdůležitějších archeologických pramenů — analýzu keramiky, jež zůstává nadále nejcitlivějším měřítkem pro stanovení rozmanitých hledisek u archeologické kultury. Autorka konstatuje, že typy pohárů v obou skupinách byly odlišné stavby a podotýká, že rozmanitá výzdoba prakticky znemožňuje dokonalé srovnání obou skupin. Podle svého názoru tato část patří k nejdůležitějším pasážím recenzované práce. Neméně důležitou částí této kapitoly je problematika věnovaná kamenné industrii; autorka správně vyzvedá na čelné místo v Evropě v této oblasti polské archeology. Shrnuje poznatky předních polských odborníků a výsledky prezentuje v přehledných tabulkách. Na základě rozboru jednotlivých artefaktů dochází k závěru, že štípaná kamenná industrie vychází z mezolitické tradice, z lokálního mezolitického podloží a pro obě skupiny stanoví typické tvary. Z podrobného rozboru archeologických artefaktů vyplývá, že severní skupina má několik podskupin; větší roli zde hrálo zřejmě zemědělství, o čemž svědčí i množství srpových čepalek. Ve východní skupině — podobně jako K. Jażdżewski — rozlišuje dvě skupiny: skupinu velkopolsko-kujavskou a středoněmeckou. Východní skupina vyrůstala na rozdíl od severní na bázi různých mezolitických skupin, které se během času staly skupinami neolitickými.

Nejobsáhlejší je kapitola, která pojednává o vydělení lupavské skupiny kultury nálevkovitých pohárů v Pomoří. Autorka se zde opírá o práce K. Jażdżewského a K. Suchnińskiego. Především čerpá z poznatků K. Suchnińskiego a dále rozvíjí jeho teorie o podílech různých kultur při vzniku této kultury v Pomoří. Na základě mapování jednotlivých sídlišť lupavské skupiny dochází autorka k názoru, že nositelé této skupiny osídlovali vyšší pravé břehy Lupawy v jejím středním toku. Poznatky o struktuře lokality získala D. Jankowska na základě několikaletého výzkumu v Poganićích a okolí. K důležitým zjištěním patří, že nositelé lupavské skupiny měli stálá i sezónní sídliště; domy budovali pouze na povrchu kulové konstrukce ve třech základních typech, ale zásadně chybí zemnice či polozemnice. Velký význam mají její rozборы detailní struktury příbytků a jednotlivých sídlištních jam, z nichž mnohé interpretuje. Autorka přinesla též nové poznatky o rolnictví, neboť objevila stopy po křížové orbě. V této části se podrobně zabývá společenskoekonomickými složkami tehdejší společnosti. Pozornost dále věnuje pohřebnímu ritu, který nebyl ustálený, nýbrž rozmanitý. Pohřebiště se jeví jako menší a jednotlivé hroby jsou blízko u sebe. Různá je i jejich orientace na rozdíl od kujavských. D. Jankowska vyděluje tři skupiny hrobů podle

jejich stavby a vnitřního uspořádání. Podává rovněž analýzu výbavy jednotlivých hrobů. Pouze ojediněle zjišťuje žárový rítus. V pasážích o pohřebním ritu se zmiňuje i o kultovních projevech. Druhou část kapitoly věnuje D. Jankowska analýze keramiky a keramických výrobků. Podobně jako v první kapitole vyděluje základní keramické třídy, dále si všímá technologie výroby a výzdoby. Část o výzdobě je velmi podrobná a svědčí o kvalitní práci s archeologickým materiálem. V těchto částech práce je tabulkově obsaženo velké množství informací, které jistě budou podnětné při analýze keramického materiálu z jiných skupin nebo kultur jak v oblasti typologické, tak i výzdobné. Podrobný rozbor provedla autorka i u kamenné industrie, která byla na sídlišti v Poganicích zastoupena vzhledem ke keramice v poměru 1 : 3. Naprosto převažuje domácí surovina (97,1 %), zbytek tvoří křídový rohovec, který se dostal do oblasti této skupiny jako import. D. Jankowska stanovila nejčastější typy nástrojů podle početního zastoupení a podrobně je charakterizovala.

Ve třetí kapitole shrnuje autorka svoje poznatky z předchozích kapitol a zabývá se problematikou vzniku, rozšíření, geneze, rozvoje a zániku lupavské skupiny kultury nálevkovitých pohárů. Na základě archeologických výzkumů a povrchových průzkumů stanovila rozšíření lupavské skupiny. Dochází k poznání, že západní hranice rozšíření šla po Labi, severní hranicí je moře, jižní a východní hranice není ustálena. Vlastní území je spojeno s rozšířením zvláštní kamenné suroviny, která spolehlivě s dalšími archeologickými prameny charakterizuje tuto skupinu kultury nálevkovitých pohárů. Z hlediska chronologického existovala lupavská skupina po velmi dlouhou dobu a lze ji rozčlenit na několik chronologických fází. Nejlépe známe fázi II. (datovanou kolem let 2 700 – 2 600 př. n. l.) a počátek fáze III. (k roku 2 300 př. n. l.). Autorčino tvrzení se opírá o několik radiokarbonových dat, jež byla zjištěna berlínskou laboratoří. Na vznik lupavské skupiny působilo několik faktorů. K těm nejdůležitějším patří vlivy ze severního a středního Německa (kultura salzmündská), jižního Švédska a z oblasti křížení vlivů dvou skupin kultury nálevkovitých pohárů – z Meklenburska a Velkopolska. Správně podotýká, že křížení vlivů se událo ještě před příchodem nositelů do prostoru Lupavy. Jádro vzniku klade D. Jankowska do středního Pomoří – poříčí řeky Parsety. Autorka vydělila 5 etap rozvoje lupavské skupiny kultury nálevkovitých pohárů: 1. období formování, které probíhalo mimo území lupavské sféry, 2. období osídlení uzavřeného regionu a postupná stabilizace osadnictví, 3. období intenzivního osídlení, 4. období „krize“ v důsledku vyčerpání terénu, 5. období postupného vyhlidňování a úpadku charakteristické oblasti existence této skupiny. Jednotlivé etapy autorka podrobně charakterizuje, ale připouští určité doplnění a zpřesnění na základě dalších poznatků zpracování archeologického materiálu z dalších typických lokalit této skupiny.

Recenzovaná práce kromě logicky uspořádaného textu má četné obrazové přílohy, na nichž je kromě archeologického materiálu zachyceno statistické vyhodnocení různých jevů (jednotlivé keramické formy, výzdoba, zpracování štípané kamenné industrie aj.). Lze říci, že všechna vyobrazení jsou na náležitě úrovni. Práci jako celek pokládám za velmi přínosnou pro poznání problematiky kultury nálevkovitých pohárů na Pomoří. Je to práce do jisté míry průkopnická, neboť se v ní autorka pokouší pomocí nových metod podat obraz o důležitém pravěkému úseku v Pomoří, jímž období kultury nálevkovitých pohárů nesporně je.

Pavel Košťurík

Zdzisław Sochacki: *Kultura ceramiki promienistej w Europie*. Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego, 146. publikace ze série Dissertationes Universitatis Varsoviensis, 1980, 347 stran, XXIV tabulek, 5 map, 9 příloh a německé resumé.

Široce pojaté dílo Z. Sochackého se zabývá vystoupením bádenské kultury v Evropě a poukazuje na četné souvislosti a vlivy časově blízkých kultur. V úvodní části podává autor přehled názorů na vznik bádenské kultury, shrnuje dosavadní hlediska na problematiku rozvoje této kultury a zdůrazňuje uniformní rysy náplně jednotlivých složek. Vyzdvihuje především význam střední Evropy pro genezi bádenské kultury